LÜHITEATED * NOTES

Hilised kiivitajad (*Vanellus vanellus*)

Belated lapwings (*Vanellus vanellus*)

Eestis teostatud pikaajalised fenoloogilised vaatlused on näidanud, et sisemaalt lahkuvad kiivitajad juba septembri lõpus või oktoobri alguses, sealjuures paljuski sõltumata valitsevatest ilmaoludest. 2007. aasta öökülmadevaesel sügisel sadas esimene lumi kõikjal Eestis maha novembri algul. Seda tavatum oli vaadelda 4. novembril 2007 Aidus, Jõgevamaal, värskelt äestatud põlluribal toitumas ca 20 isendilist kiivitajate salka. Kuigi värskelt segipööratud mullapind püsis lumevaba ka järgnevatel päevadel ning tuntavaid külmakraade ei täheldatud ka öötundidel, olid kiivitajad sellest paigast 6. novembri keskpäevaks juba lahkunud. Põllusiilu ennast ilmestas aga puhkepeatusel olevate kalakajakate (*Larus canus*) ca 300 isendiline seltsing.

Jaanus Aua

KROONIKA

Eesti linnu-uurijad õõnevärvuliste konverentsil Poolas

7. - 12. septembril 2007 toimus Ida-Poolas, väikeses Belowežje külas rahvusvaheline õõnevärvuliste temaatiline konverents. Ürituse kitsamaks teemaks oli: "Õõnsustete kasutamine - kohastumused ja piirangud". Osavõtjad olid enamasti Euroopast, kuid osalejaid oli ka kaugematest maadest, näiteks Koreast, Uus-Meremaalt ja Ameerika Ühendriikidest. Konverentsil räägitu oli kõrgel teaduslikul tasemel. Enamus ettekandeid käsitles pesakastides pesitsevate lindudega tehtud

eksperimentaalseid uuringuid, kuid räägiti ka looduslikes puuõõntes pesitsevatest lindudest. Nelja päeva jooksul räägiti lindude pesa- ja elupaigavalikust, pesitsusedukusest, asustustihedust piiravatest teguritest, sugulussuhetest, kliimamuutuste mõjust värvulistele ning peatuti veel paljudel huvitavatel teemadel. Eestist olid kohal Tartu Ülikooli Ökoloogia ja Maateaduste instituudi zooloogia osakonna professor Raivo Mänd ja doktorant Jaanus Remm. Raivo Mänd pidas ettekande Kilingi-Nõmme ümbruses tehtud pesakasti-uuringutest teemal: "Rasvatihase pesitsemine parasvöötme metsamosaiigis: kas elupaigatüübiga seotud sigimismustri taga on toidurohkus?". Jaanus Remmi ettekanne teemal "Millised õõnestiku omadused määravad õõnevärvuliste koosluse asustustiheduse ja mitmekesisuse" käsitles õõnevärvuliste koosluste seoseid puuõõnte mitmekesisusega Eesti metsades. Ilmselt avaldas kõigile konverentsil osalejatele muljet retk kuulsasse Belowežje laialehisesse põlismetsa. Väidetavalt olevat see viimane parasvöötme mets Euroopas, mida ei ole kunagi maharaiutud. Belowežje metsast, selle ajaloost ja seal tehtavatest linnu-uuringutest pidas kohtumise ava-ettekande Tomasz Wesołowski, lõpetades ettekande üleskutsega aidata kõigil meil päästa see ainulaadne ökosüsteem üha intensiivistuva metsamajanduse eest (http://bialowieza_forest.republika.pl/forest.htm).

Jaanus Remm

Birdwatch 2007 Eestis

6. ja 7. oktoobril toimunud linnuvaatluse *Birdwatch* 2007 tulemusena laekus Eesti Ornitoloogiaühingule 81 vaatlusnimekirja, mille koostamises osales 206 inimest. Vaadeldi kokku üle 164500 isendi 164 liigist. Käesoleval aastal valitsesid valdavalt head ilmastikuolud, mis ilmselt soosis ka veidi aktiivsemat osavõttu - laekunud nimekirjade arv

on viimaste aastate kõrgeim. Samuti on üsna suur kohatud linnuliikide hulk, loendatud lindude koguarv on aga seevastu üks väiksemaid. Kõige pikima liiginimekirja (102 liiki) saatsid Indrek ja Jaak Tammekänd ning Eike Vunk. Järgnesid 101 liigiga Sõrve linnujaam (Jan Nordblad, Lauri Mäenpää, Metti Nordin, Matti Rekilä, Uku Paal ja Madis Karu) ja 85 liigiga Olev Merivee, Rein Mikk ning Kalle Muru. Pikima ainult sisemaal koostatud nimekirja edastasid Andrus Jair, Kaido Nei ja Priit Vahar, kes vaatlesid 59 linnuliiki. Kõige arvukamateks liikideks olid haned ja lagled. Loendati 24706 valgepõsk-laglet, 10859 rabahane, 6365 suur-laukhane ning 24121 määramata hane. Arvukamate liikide hulka kuulus veel kalakajakas 9627 isendiga. Vaid ühte isendit vaadeldi 20 linnuliigi puhul. Nimekirjades sagedamini esinenud linnuliikideks olid Birdwatch'i jaoks traditsioonilised linnud: rasvatihane (74 nimestikku), harakas (64), pasknäär (63), hallvares (63) ning hallrästas (63). Huvipakkuvamateks liikideks võib pidada hõbehaigru, väikepüti, vöötkaku ning rabapistriku vaatlusi.

Tarvo Valker

EOÜ kahlajarühm sai kokku

24. novembril kogunes Pärnumaal Leinal Eesti Ornitoloogiaühingu kahlajatöörühm. Seekordse kokkusaamise teemaks oli kahlajate kaitsekorraldus ja seire märgaladel. Sissejuhatuseks tegi üle pika aja erakordselt ilus ilm ürituse programmis muudatuse, tubased jutud lükati hämaramale ajale ning üheskoos mindi vaatama Aivo Kleini juhtimisel taastatud Võiste rannaniitu. Toas tagasi, tutvustati valmimisjärgus tegevuskavasid - Eve Mägi ja Hannes Pehlak tutka haudeasurkonna ning Marju Erit niidurüdi kaitseks. Mõlema liigi arvukus on Läänemere piirkonnas tugevas languses, Eestis pesitseb veel 10-30 tutka emaslindu ning kuni 200 rüdipaari. Andres Kuresoo rääkis rannaniitude linnustiku muutustest, Hannes Pehlak plüti rändest, Agu

Leivits võrdles Eesti kahlajate arvukust Ramsari arvukuskriteeriumidega, Olavi Vainu andis ülevaate kahlajate rõngastamisest ning Heikki Luhamaa *BirdLife International*'i rukkiräägutöögrupi seminaril räägitust. Vabas vormis arutelu jätkus saunas uue päeva esimeste tundideni. Üritust aitasid korraldada LKK Pärnu-Viljandi regioon, EMÜ põllumajandus- ja keskkonnainstituut ja MTÜ Tormipoeg ning rahastas Häädemeeste Vallavalitsuse Interreg IIIA projekt "Ühtlustatud piiriülene kaitsekorraldus ja seire Põhja-Liivi kaitsealadel kui tugi kohalikule arengule - Wetlivonia".

Hannes Pehlak

TEATED

2008.a. aasta kevadine linnuvaatlus leiab aset 22.-23. märtsil.

EOÜ aastakoosolek toimub 29. märtsil 2008 ja on vähemalt osaliselt pühendatud "Hirundo" juubelile.

EOÜ suvepäevad toimuvad 28.-29. juunil esimest korda ühingu ajaloos Hiiumaal, Pedase koolimajas.

AASTA LIND

Aasta lind 2008 – teder

Kallid ornitoloogiaühingu liikmed. 2008. aasta linnuks on meie koidukana – teder. Teder on meie fauna põlisasukas. 2008. aastal juhime teie tähelepanu sellele kaunile liigile. Kutsume teid kõiki kevadel liigi arvukuse kohta andmeid koguma: tedremängusid loendama. Andke oma kaasalöömise soovist teada ühingusse kas e-posti, telefoni või kirja teel. Loenduse läbiviimiseks koostatakse spetsiaalne ankeet, kus on loenduse metoodika detailselt ära toodud. Lisaks on plaanitud välja anda liiki tutvustav infoleht, kus käsitletakse tedre asurkonna seisundit, bioloogiat ja seltsingulise mängu iseärasusi. Ka meedias on 2008. aastal meie kõigi poolt armastatud teder tähelepanu all. Tedrest peetakse ettekandeid, kirjutatakse ajakirjades ja ajalehtedes.

Ene Viht

Lindudega seotud doktoritöid

29. novembril 2006 kaitses **Lea Tummeleht** Tartu Ülikooli Zooloogia ja Hüdrobioloogia Instituudis doktoritöö teemal **Tervisliku seisundi ja immuunparameetrite looduslik varieeruvus ning seosed pesapoegade kasvuga rasvatihastel (Parus major L.)** (*Physiological condition and immune function in great tits (Parus major L.): sources of variation and trade-offs in relation to growth*). Juhendaja Peeter Hõrak, oponent Heli Siitari (Jyväskylä Ülikool).

Kokkuvõte. Evolutsioonibioloogia algusaegadest on teada, et isendi tervislik seisund ehk konditsioon mõjutab oluliselt tema

kohasuse erinevaid aspekte (nt. viljakust, ellujäämisvõimet, sigimiskordade arvu). Sellest tulenevalt huvitab loomaökolooge, kuidas lihtsate meetoditega välitingimustes kogutud proovide põhjal määrata isendi konditsiooni. Erinevate biokeemiliste ning immunoloogiliste parameetrite määramine vereproovidest on tänaseks kujunemas loomaökoloogiliste uurimuste lahutamatuks osaks. Selline lähenemine võimaldab nt. lindude füsioloogilist seisundit iseloomustavaid näitajaid hinnata uurimisobjekte suhteliselt minimaalselt häirides. Kõige lihtsamal viisil perifeersest verest määratavad parameetrid (leukotsüütide kontsentratsioon ning suhtarv ning erinevate plasmavalkude ning metaboliitide kontsentratsioonid) peegeldavad isendi immunoloogilist staatust ja/või üldist tervislikku seisundit. Nimetatud näitajatega on oluliselt seotud ka looma toitumuslik või hormonaalne staatus ning oksüdatiivse stressi tase. Et kõiki neid parameetreid ökoloogilises kontekstis õigesti tõlgendada, on vaja rohkem teada tervisenäitajate isenditevahelise varieeruvuse põhjuste ja tagajärgede kohta looduslikes populatsioonides. Töö peamine eesmärk oligi välja selgitada, kuidas eelpool nimetatud lihtsaid verest määratavaid terviseindekseid saaks rakendada isendi konditsiooni kirjeldamisel. Mudelina on kasutatud looduslikes populatsioonides pesitsevaid rasvatihaseid.

15. juunil 2007 kaitses **Marko Mägi** Tartu Ülikooli Zooloogia ja Hüdrobioloogia Instituudis doktoritöö teemal **Sigimisnäitajate elupaigaline varieeruvus rasvatihasel okaspuistu-lehtpuistu süsteemis: otsides põhjusi ja tagajärgi** (*The habitat-related variation of reproductive performance of great tits in a deciduous-coniferous forest mosaic: looking for causes and consequences*). Juhendaja Raivo Mänd, oponent Jan-Åke Nilsson (Lundi Ülikool).

Kokkuvõte. Töö rajaneb parasvöötmes arvukalt esineva rasvatihase pesakastis elava asurkonna pikaajalistel uuringutel Kilingi-Nõmme ümbruse leht- ja okasmetsades. Töös uuriti rasvatihast kahes erinevas

elupaigas – leht- ja okaspuistus. Rasvatihased asustavad meelsasti tehispesi ning on fakultatiivsed korduvpesitsejad, st. linnud võivad pesitseda ühe pesitsushooaja jooksul kaks korda. Töös otsiti vastuseid küsimustele: kas ja millised elupaigaspetsiifilised sigimiskäitumise mustrid esinevad rasvatihastel põhja-parasvöötme lehtpuistu-okasmetsa mosaiikides ning kas rasvatihase pesitsemise erinevad aspektid on eri elupaikades ja/või sigimisperioodi erinevates faasides piiratud erineval määral. Sellised teadmised liikidele mõjuvaist piirangutest ja nende kohastumustest heterogeensete elupaikade erikvaliteedilistes osades omavad suurt looduskaitselist väärtust. Üldiste seaduspärasuste väljaselgitamisteks on otstarbekas kasutada hästiuuritud mudelliike. Lisaks koguti andmeid võimaliku munemisaegse kaltsiumidefitsiidi esinemise ning toidupuuduse limiteeriva mõju kohta pesakondade kasvatamise ajal. Sesoonsetes sigimismustrites ilmnesid regulaarsed, lindudel seni kirjeldamata elupaikadevahelised erinevused. On tõenäoline, et töös kirjeldatud sigimismustreid ei põhjusta üksnes proksimaalsed piirangud (toidurohkus, kaltsumidefitsiit) ja et linnud rakendavad erinevais elupaigus erinevaid taktikalisi otsuseid. Sigimisinvesteeringu elupaigaspetsiifiline jaotus erinevate sigimiskordade vahel mängib fakultatiivselt korduvpesitsevail linnuliikidel tõenäoliselt rolli sigimistaktika optimeerimisel heterogeensetes elupaigasüstemides, olles potentsiaalselt kasulik ka lindude kohanemisel ebatraditsiooniliste elupaikade tingimustega.

9. novembril 2007 kaitses **Tatjana Krama** Tartu Ülikoolis Ökoloogia ja Maateaduste Instituudis doktoritöö teemal **Grupiviisiline ründekäitumine (*mobbing*) lindudel: selle hind ja retsiprooksusel põhinev koostöö** (*Mobbing behaviour in birds: costs and reciprocity based cooperation*). Juhendajad Indrikis Krams (Daugavpilsi Ülikool) ja Raivo Mänd, oponent Hanna Kokko (Helsingi Ülikool).

Kokkuvõte. Paljudele loomaliikidele on pesitsusajal omane kiskjate ühine grupiviisiline ründamine. Töö tulemused näitavad, et selline

käitumine võib vähemalt mõnedel värvuliseliikidel olla seletatav retsiprookse altruismiga (üksteise abistamisega eeldusel, et abistatav tuleb appi järgmisel korral sellele, kes eelmisel korral teda abistas). Kuigi retsiprookne altruism on väga tavaline inimeste puhul, on loomariigist selle käitumismudeli kehtivuse kohta seni näiteid ülivähe. Selle käitumise kinnistumine populatsioonis eeldab seda, et isendid üksteist hästi tunneksid, et nad mäletaksid sotsiaalsete partnerite käitumist eelmisel korral ja et koostööst loobujate suhtes oleksid kasutusel karistusmeetodid. Uurimuse käigus mitmete värvuliseliikide populatsioonides läbi viidud eksperimendid võimaldasid saada tõendeid kõigi nende tingimuste kehtivuse kohta lindudel, kusjuures karistusmeetodina näis olevat kasutusel nn. *Tit-for-Tat*-tüüpi karistusmudel, mis sarnaneb inimese õigussüsteemidest tuntud taliooni printsiibiga.

Nii nagu iga muu käitumise puhul, on ka grupiviisilisel ründekäitumisel oma hind, mistõttu selle kasutamine looduses on kompromiss sellisest käitumisest saadava kasu ja võimalike kaasnevate riskide vahel. Käesolevas töös kirjeldati ka üht *mobbing*'u hinna varemtundmatut komponenti, mis seisneb mõnede kiskjate võimaluses salaja pealt kuulata ja ära kasutada oma saakobjektide poolt esile toodavaid kaugelekostuvaid häirehüüdeid. Näidati, et lindudel on välja kujunenud kohastumused, mis aitavad seda hinda vähendada.

VIGADE PARANDUS

Eelmises "Hirundo" numbri artiklis "Maria rännakud: kirdeeesti kalakotka sügis- ja kevadrände satelliit-telemeetriline uuring"
lk. 7 *Kevadrände* lõigu 4. rida: 15:00 asemel peab olema 13:00.

ERRATA

In *Maria on migration: a satellite-telemetrical study on spring and autumn migration of an estonian osprey* (previous "Hirundo"): page 7, section *Spring migration*, row 4: 15:00 should be 13:00.